

Łukasz J. KORPOROWICZ*

BEZPOŚREDNIE WYKORZYSTANIE PRAWA RZYMSKIEGO W TZW. TRAKTACIE O PRAWIE (S.TH. I–II, QQ. 90–97) ŚW. TOMASZA Z AKWINU

(Streszczenie)

W artykule rozpatrywany jest problem sposobów wykorzystania autorytetu prawa rzymskiego przez św. Tomasza z Akwinu w tzw. *Traktacie o prawie*. Wpierw wskazano na sposób wprowadzenia rzymskiej argumentacji do korpusu tekstu (pojęcia *iurisperitus*, *legisperitus*) oraz na rodzaj powoływanych źródeł. W dalszej części artykułu omówiono poszczególne przypadki bezpośredniego odwołania się Akwinaty do myśli starożytnych prawników.

Słowa kluczowe: św. Tomasz z Akwinu; prawo rzymskie; recepcja; średniowiecze

1. Wprowadzenie

Doktryna prawna św. Tomasza ujmowana jest przede wszystkim z perspektywy teologicznej i filozoficznej. Trzeba jednak stwierdzić, iż Akwinata w swych rozważaniach odwoływał się nie tylko do pism filozoficznych i teologicznych. Jego wiedza o prawie – tak jak i innych intelektualistów XIII w. – była wiedzą o prawie rzymskim i kanonicznym¹. Jedynie incydentalnie spotkać można w literaturze naukowej rozważania na temat technicznej strony wykorzystania przez autora *Summy teologicznej* rozwiązań prawnych w stosowanej argumentacji².

* Dr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Rzymskiego; świecki dominikanin; e-mail: lkorporowicz@wpia.uni.lodz.pl

¹ **Ł.J. Korporowicz**, *Kontekst prawniczej wiedzy św. Tomasza z Akwinu*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2016/98, s. 49–70.

² Jediną pracą, która została w całości poświęcona wspomnianemu zagadnieniu jest monografia **J.-M. Auberta**, *Le droit romain dans l'oeuvre de Saint Thomas*, J. Vrin, Paris 1955. Twórczość

Wydaje się być to o tyle zaskakujące, iż koncepcją prawa według św. Tomasza zajmuje się od stuleci liczne grono specjalistów. Zdają się oni jednak zazwyczaj nie zauważać starożytnych czy eklezyjalnych inspiracji dominikanina. Za przykład może posłużyć postawa Czesława Martyniaka – skądinąd ważnej postaci w historii polskiego tomizmu – który dostarcza czytelnikowi niezbędnej wiedzy na temat myśli Akwinaty, lecz jedynie w kilku miejscach – odnieść można wrażenie, że jest to przerywnik w toku narracji – wskazuje na autorytet pisarzy starożytnych i wczesnochrześcijańskich, do pism których nawiązywał św. Tomasz. Tylko raz Czesław Martyniak wskazuje, w swojej fundamentalnej pracy pt. *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, rzymskiego jurystę (Ulpiana) jako źródło stawianej przez paryskiego mistrza tezy³.

W artykule podjęta zostanie próba przeanalizowania charakteru romanistycznych odwołań św. Tomasza na przykładzie kwestii 90–97 – określanych jako *Traktat o prawie – prima secundae Summy teologicznej*⁴. Ze względu jednak na złożoność problemu, praca niniejsza poświęcona zostanie jedynie zagadnieniu bezpośredniego wykorzystania przez Akwinatę źródeł prawa rzymskiego. Pominięte zostaną rozważania na temat pośrednich wpływów prawa starożytnych Rzymian, które to zagadnienia przedstawione zostaną w oddzielnym opracowaniu.

2. Sposoby i źródła powoływania prawa rzymskiego

Kluczowe znaczenie przy podejmowaniu badań nad stosowaniem przez Akwinatę romanistycznej argumentacji w jego *Summie* posiada zagadnienie sposobów powoływania autorytetu rzymskich jurystów. W żadnym miejscu badanego traktatu dominikański uczony nie przywołuje starożytnych prawników z imienia, lecz używa różnorodnych sformułowań określających ich biegłość w prawie. Wprawdzie Pius Bełch w komentarzu do swojego tłumaczenia *Traktatu* stwierdza, iż

św. Tomasza z Akwinu w formie zdigitalizowanej dostępna jest na stronie internetowej <http://www.corpusthomisticum.org/>

³ Cz. Martyniak, *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, TN KUL, Lublin 1949, s. 43.

⁴ W ten sposób np. Thomas Aquinas, *Treatise on Law (Summa Theologica, Questiones 90–97)*, Regnery Publishing INC, Washington, DC 2001; Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o prawie*, przeł. i oprac. W. Galewicz, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2014, s. 5; J. Budziszewski, *Commentary on Thomas Aquinas's Treatise on Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2014. Inaczej P. Skonieczny, który wskazuje, iż *Traktat o prawie* rozciąga się na qq. 90–98 (zob. P. Skonieczny, *Koncepcja prawa Akwinaty – niewykorzystany kapitał? Wprowadzenie do głosów w dyskusji*, Przegląd Tomistyczny 2007/13/1, s. 183).

wszystkie określenia odwołują się do postaci Justyniana⁵, to jednak trudno uznać, aby Akwinata nie zdawał sobie sprawy z faktu, że autorami poszczególnych, cytowanych przez niego fragmentów Digestów byli konkretni juryści. Argumentem przemawiającym za nietrafnością sugestii Piusa Bełcha jest fragment pochodzący z kwestii *57 secunda secundae*, w którym Doktor Powszechny, cytując definicję prawa narodów, pisze: *Et ideo dicit Gaius iurisconsultus*⁶.

Najczęściej stosowanym określeniem, które sygnalizuje czytelnikowi, iż dominikanin powołuje autorytet starożytnego prawnika, jest określenie *iurisperitus*. W omawianym traktacie zostało ono użyte ośmiokrotnie⁷. Ponadto w dwóch innych miejscach św. Tomasz używa terminów *legisperitus*⁸ i *legisconsultus*⁹. Zestawiając te dwa użycia z powszechnie stosowanym przez Tomasza terminem *iurisperitus*, nie można wskazać przyczyny tej pojęciowej odmienności. Wydaje się ona jeszcze bardziej intrygująca, gdy porówna się inne fragmenty *Summy*, w których autor odwołuje się do autorytetu jurystów. Posługuje się tam bądź wskazanym powyżej terminem *iurisperitus*¹⁰, bądź zbliżonym do niego *iurisconsultus*¹¹. Ciekawe wydaje się również, iż terminy *legisperitus* i *legisconsultus* użyte zostały przez św. Tomasza tylko w kwestii *92 prima secundae*. Poza *Summą* termin *legisperitus* pojawia się u Doktora Powszechnego tylko w *Catena aurea* – w większości przypadków w części poświęconej Ewangelii św. Łukasza. Pamiętać trzeba jednak, że *Catena* jest zbiorem cytatów z pism Ojców Kościoła, co w praktyce oznacza, że użyte terminy nie pochodzą od samego Tomasza.

Pojawienie się pojęć *iurisperitus* i *legisperitus* wydaje się budzić dodatkowe wątpliwości, gdyż pamiętać należy, że dla Akwinaty terminy *ius* i *lex* posiadały ściśle określone znaczenie. Jak pisał Czesław Martyniak, „wychodzi [Tomasz]

⁵ „Autor nie wymienia imienia Justyniana, ale używa zamiennie imion [LJK – sic!]: *Iurisperitus*, *Iurisconsultus*, *Legisperitus*, *Legisconsultus*”, zob. **Św. Tomasz z Akwinu**, *Suma teologiczna*, t. 13, *Prawo (1–2. 90–105)*, przetłumaczył, w objaśnienia i skorowidze zaopatrzył o. P. Bełch, O.P., Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londyn 1986, s. 206.

⁶ S. Th. I–II, q. 57, a. 3, co. Definicja zaczerpnięta została z D. 1, 1, 9 (*Gaius libro primo institutionum*). Na temat tego artykułu i jego relacji do prawa rzymskiego zob. **A. Taitlin**, *The Competing Sources of Aquinas' Natural Law: Aristotle, Roman Law and the Early Christian Fathers*, w: **F.J. Contreras** (red.), *The Threads of Natural Law. Unraveling a Philosophical Tradition*, Springer, Heidelberg–New York–London 2013, s. 52–54.

⁷ S. Th. I–II, q. 90, a. 1, arg. 3; q. 95, a. 2, arg. 4; q. 95, a. 2, ad. arg. 4; q. 95, a. 3, co.; q. 96, a. 1, s.c.; q. 96, a. 5, arg. 3; q. 96, a. 6, co.; q. 97, a. 2, co.

⁸ S. Th. I–II, q. 92, pr.

⁹ S. Th. I–II, q. 92, a. 2, arg. 1.

¹⁰ S. Th. II–II, q. 58, a. 1, arg. 1; q. 60, a. 5, ad. 2; q. 71, a. 4, s.c. (jest to cytat za św. Augustynem).

¹¹ S. Th. I–II, q. 14, a. 3, arg. 2; II–II; q. 57, a. 1, arg. 1; q. 57, a. 3, art. 1; q. 57, a. 3, co.

[...] z porządku przedmiotowego, niezależnego od woli ludzkiej. Prawo podmiotowe zjawia się dopiero później, jako jeden z elementów przedmiotowego porządku świata¹²”.

Problem ten szczegółowo przedstawił Elmer T. Gelinas, prezentując zastosowanie przez św. Tomasza pojęć *ius* i *lex* w jego trzech dziełach systematycznych – *Scriptum super Sententiis*, *Summie przeciw poganom* oraz w *Summie teologicznej*. Amerykański filozof wyjaśniał, iż „dla Akwinaty (*ius*) uprawnienie jest celem sprawiedliwości, która poszukuje równowagi bądź współmierzalności¹³”, zaś „prawo (*lex*) jest celem nie sprawiedliwości, lecz roztropności¹⁴”. Jeszcze inaczej problem ten ujmuje Piotr Skonieczny, pisząc: „*lex* oznacza wszelką regułę czynów ludzkich, a więc jest pojęciem szerszym od dzisiejszego rozumienia ustawy, która nie zawsze musi dla Tomasza przybierać formę pisemną, o tyle *ius* ma znaczenie węższe od dzisiejszego i utożsamia się z zawartością, treścią ustawy¹⁵”.

Warto w tym miejscu zaznaczyć jeszcze, iż w Tomaszowej myśli dostrzec można łączenie pojęcia *ius* z pojęciem *debitum* wyrażające się m.in. w sformułowaniu *ius suum*¹⁶. Nie wnikając głębiej w przedstawione powyżej zagadnienie, warto ponownie odnotować rozbieżność terminologiczną, jaka pojawia się w kwestii 92 w odniesieniu do określenia osób biegłych w prawie.

Przybliżenia, w odniesieniu do posługiwania się przez Akwinatę prawem rzymskim, wymaga także rodzaj powoływanych przez niego źródeł oraz sposób ich następczego wykorzystania.

Analiza *Traktatu o prawie* wskazuje, iż przygotowując go, św. Tomasz odwoływał się zasadniczo do tych fragmentów z pism jurystów rzymskich, które zamieszczone zostały w trzech tytułach pierwszej księgi Digestów justyniańskich – w tytule pierwszym *De iustitia et iura*, w tytule trzecim *De legibus senatusque consultis et longa consuetudine* oraz w tytule czwartym *De constitutionibus principum*. Co do samych jurystów, należy wskazać, iż Akwinata odwołał się

¹² Cz. Martyniak, *Obiektywna...*, s. 9. Por. również J. Woroniecki, *W sprawie polskiej terminologii tomistycznej*, Polski Przegląd Tomistyczny 1939/1, s. 65.

¹³ E.T. Gelinas, *Ius and Lex in Thomas Aquinas*, American Journal of Jurisprudence 1970/15, s. 155.

¹⁴ *Ibidem*, s. 157.

¹⁵ P. Skonieczny, *Koncepcja prawa...*, s. 185–186. Por. również T. Galkowski, *Prawo – obowiązki. Pierwszeństwo i współzależność w porządkach prawnych: kanonicznym i społeczności świeckiej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2007, s. 141–142.

¹⁶ E.T. Gelinas, *Ius and Lex...*, s. 156.

z pewnością do pism sześciu z nich: Ulpiana¹⁷, Modestyna¹⁸, Papiniana¹⁹, Iuliana²⁰, Pomponiusa²¹ oraz Celsusa²². Chociaż pisma Ulpiana są przywoływane najczęściej, bo czterokrotnie, trudno na tej podstawie wyciągać wniosek, że św. Tomasz w szczególny sposób preferował pisma tego akurata prawnika.

Zdaniem wydawców *Leoniny*, w omawianym traktacie można odnaleźć ponadto jedno użycie przez św. Tomasza fragmentu pochodzącego z Kodeksu justyniańskiego²³. W artykule czwartym kwestii 90 św. Tomasz pisze: *Praeterea, obligatio legis extenditur etiam in futurum: quia leges futuris negotiis necessitatem imponunt, ut iura dicunt. Sed promulgatio fit ad praesentes. Ergo promulgatio non est de necessitate legis*. Słowa *leges futuris negotiis necessitatem imponunt* oznaczone zostały przez wydawców jako zaczerpnięte z konstytucji cesarza Teodozjusza i Walentyniana wydanej w roku 440 i umieszczonej następnie przez kodyfikatorów justyniańskich w pierwszej księdze Kodeksu²⁴. Trudno nie dostrzec podobieństwa użytych słów, jednak zamieszczone przez Tomasza sformułowanie dalekie jest również od całkowicie tożsamego z treścią konstytucji cesarskiej. Wydaje się raczej, iż można postawić ostrożną hipotezę, że przedmiotowe sformułowanie z artykułu czwartego kwestii 90 należy łączyć z aktualnie studiowanym przez Akwinatę tytułem trzecim księgi pierwszej Digestów, który począwszy od kwestii 92, będzie regularnie służył mu w trakcie dalszych rozważań. Fragment dwudziesty siódmy tytułu trzeciego – autorstwa Tertuliana – brzmi bowiem: *Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent, quae quandoque similes erunt*. Choć brak jest w tym fragmencie zbieżności użytych przez jurystę i św. Tomasza słów (podobnie jak w przypadku konstytucji cesarskiej zaproponowanej przez wydawców *Summy*), to jednak omawiana materia

¹⁷ D. 1, 1, 1, 3; 1, 4, 1, pr.; 1, 3, 31; 1, 4, 2.

¹⁸ D. 1, 3, 7; 1, 3, 25.

¹⁹ D. 1, 3, 1.

²⁰ D. 1, 3, 20.

²¹ D. 1, 3, 3.

²² D. 1, 3, 4.

²³ **Sancti Thomae Aquinatis, Opera Omnia**, t. 7, *Prima Secundae Summae Theologiae a Questionae LXXI ad Questionem CXIV*, Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, Romae 1892, s. 152.

²⁴ C. 1, 14, 7 *Imperatores Theodosius, Valentinianus. Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim etiam de praeterito tempore adhuc pendentibus negotiis cautum sit. THEODOS. ET VALENTIN. AA. CYRO PPET CONS. DESIGN. <A 440 D. NON. APRIL. CONSTANTINOPOLI VALENTINIANO A. V ET ANATOLIO CONSS.>*.

jest paralelna. Odwołanie się do Digestów wydaje się być bardziej uzasadnione, gdyż w innym przypadku powołanie Kodeksu byłoby jedynym dowodem na jego wykorzystanie przez Akwinatę przy pisaniu *Traktatu o prawie*.

3. Wykorzystanie rzymskich źródeł w strukturze tekstu

Wiedząc, w jaki sposób oraz do jakich źródeł prawa rzymskiego św. Tomasz odwoływał się w swym *Traktacie*, należy postawić kolejne pytanie o sposób wykorzystania przez niego rzymskiej argumentacji.

Po raz pierwszy autorytet prawa rzymskiego został przywołany w pierwszym artykule kwestii 90 zatytułowanym *Utrum lex aliquid rationis*²⁵. W trzecim argumentie św. Tomasz zauważa, że prawo skłania do właściwego postępowania, które z kolei jest zależne od woli. Stąd teolog konstatuje, iż prawo nie może należeć do rozumu, lecz do woli, zaś potwierdzeniem tego są słowa biegłego w prawie: *quod placuit principi, legis habet vigorem*²⁶. Sformułowanie to użyte zostało oryginalnie przez Ulpiana w pierwszej księdze jego *Instytucji*²⁷ jako uzasadnienie prawodawczych kompetencji cesarzy. Warto zauważyć, że wyjaśniając postawiony argument, Tomasz dokonał interpretacji zacytowanej przez siebie uprzednio maksymy. Dominikanin wyjaśnił, iż rozum posiada siłę poruszania, jak tłumaczy to Włodzimierz Galewicz, „innych władz²⁸”, za pomocą woli. Osiągnięcie zatem określonego celu zależne jest od działania rozumnego, a to z kolei prowadzi Tomasza do uznania, że wola władcy ma moc prawną, o ile jest ona rozumna, inaczej bowiem byłaby ona nieprawością (*alioquin voluntas principis magis esset iniquitas quam lex*)²⁹.

Jak to już uprzednio wspomniano, Akwinata odwołuje się w kwestii 90 do autorytetu prawa rzymskiego raz jeszcze, tym razem w artykule czwartym. Korzysta on prawdopodobnie z wypowiedzi Tertuliana, ewentualnie – jeśli zgodzić się z wydawcami *Leoniny* – odwołuje się do konstytucji cesarzy Teodozjusza i Walentyniana z roku 440.

Po raz kolejny nawiązanie do myśli prawników rzymskich odnaleźć można w *principium* kwestii 92 *De effectibus legis*. Wskazując, czym pragnie zająć się

²⁵ Na temat racjonalności ustawy w ujęciu św. Tomasza zob. **M. Łuszczynska**, *'Ubi ratio, ibi ius'*. *Doktryna prawna świętego Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013, s. 90–93.

²⁶ S. Th. I–II, q. 90, a. 1, arg. 3.

²⁷ D. 1, 4, 1, pr. (*Ulpianus libro primo institutionum*).

²⁸ **W. Galewicz**, w: **Święty Tomasz z Akwinu**, *Traktat o prawie...*, s. 49.

²⁹ S. Th. I–II, q. 90, a. 1, ad. arg. 3. Zob. również **Cz. Martyniak**, *Obiektywna...*, s. 21–22 i **J.-M. Aubert**, *Le droit romain...*, s. 82–83.

w tej części *Summy*, Akwinata stwierdza, iż odpowie na pytanie *utrum effectus legis sint imperare, vetare, permittere et punire, sicut Legisperitus dicit?*. Wyliczenie to jest powtórzeniem słów użytych przez Modestyna w pierwszej księdze *Regul*³⁰. Powołanie wypowiedzi rzymskiego prawnika jest tym razem o tyle istotne, iż w praktyce rzutuje ono na treść całego artykułu drugiego, który nosi tytuł *Utrum legis actus convenienter assignentur*. Stawiając na początku trudność, Tomasz stwierdza, iż wydaje się, że błędne jest wyliczanie następujących funkcji prawa: nakazywanie, zakazywanie, pozwalanie i karanie. Jednocześnie w pierwszym argumentie odwołuje się do Papiniana i jego stwierdzenia, iż *lex est commune praeceptum*³¹, utożsamiając znaczeniowo *imperare* z *praeceptum*. Wprawdzie termin *praeceptum* istotnie można tłumaczyć jako nakaz czy rozkaz³², jednak w kontekście wypowiedzi Papiniana wydaje się słuszniejsze – i przyjęte we współczesnych tłumaczeniach – mówienie o *praeceptum* raczej w łagodniejszym znaczeniu, tj. wskazówki, reguły czy przepisu³³.

Czwarty raz Tomasz powołał prawo rzymskie w odpowiedzi na argumenty zamieszczone w artykule drugim kwestii 94, która dotyczy prawa naturalnego³⁴. Podczas jednak, gdy w poprzednich przywołaniach Akwinata wprowadzał rzymską argumentację poprzez użycie terminów *iurisperitus* czy *legisperitus*, tym razem odwołanie do poglądów Ulpiana nie zostało wprost ujawnione. Opisując skłonność człowieka do dobra, Doktor Powszechny wyjaśnił, iż po pierwsze człowiek skłania się do dobra zgodnie z naturą, po drugie człowiek dzieli wraz ze zwierzętami skłonności do szczególnych dóbr oraz po trzecie człowiek posiada również skłonność do dobra zgodnego z naturą rozumną, które to dobro z kolei jest charakterystyczne tylko dla rodzaju ludzkiego. Przedstawiając drugą skłonność, Akwinata używa następującego stwierdzenia: *et secundum hoc, dicuntur ea esse de lege naturali quae natura omnia animalia docuit, ut est coniunctio maris et feminae, et educatio libe-*

³⁰ D. 1, 3, 7 (*Modestinus libro I regularum*).

³¹ D. 1, 3, 1 (*Papinianus libro primo definitionum*).

³² Zob. **J. Sondel**, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Universitas, Kraków 2006, s. 768, s.v. *Praeceptum* – i.

³³ Por. **T. Mommsen**, **P. Krueger**, **A. Watson** (red.), *The Digest of Justinian*, t. 1, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1985, s. 11 (*directive*); **B. Szolc-Nartowski**, *Digesta justyniańskie. Księga pierwsza*, Oficyna Wydawnicza WSHiP, Warszawa 2007, s. 39 (zalecenie); **T. Palmirski** (red.), *Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, t. 1, Księgi 1–4, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2013, s. 179 (reguła); **O. Behrends**, **R. Knütel**, **B. Kupisch**, **H.H. Seiler**, *Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung*, t. 2, *Digesten 1–10*, C.F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1995, s. 111 (*Vorschrift*).

³⁴ Szeroko na temat relacji rzymskich koncepcji prawnych z prawno-naturalną doktryną św. Tomasza ujętą w *Summie teologicznej* zob. **J.-M. Aubert**, *Le droit romain...*, s. 99–105.

rorum, et similia. Słowa te stanowią parafrazę definicji prawa naturalnego autorstwa Ulpiana, która przechowana została w pierwszym tytule pierwszej księgi Digestów justyniańskich³⁵. Warto zauważyć, iż św. Tomasz nie tylko skrócił definicję Ulpiana, lecz również w istotny sposób ją zmienił³⁶. Akwinata mówi bowiem o *lex naturalis*, podczas gdy Ulpian – o *ius naturale*. Nieco uwagi temu zagadnieniu poświęcił przywoływany już wcześniej Elmer T. Gelinus³⁷, który dostrzegł, że przejście od *ius* do *lex* nie jest w powyższym fragmencie przypadkowe. Przypomnił on bowiem, iż dla Tomasza węzłowym pojęciem odnoszącym się do pojęcia prawa pozostaje jego rozumność, która charakteryzuje tylko ludzi. Amerykański filozof zauważył zatem, iż interpretowanie powyższego passusu nie powinno przebiegać w tym kierunku, iż łączenie się osobników przeciwnej płci w pary czy wychowywanie potomstwa stanowi wyraz prawa naturalnego (*lex naturale*), lecz prawem naturalnym jest to, czego natura uczy inne zwierzęta³⁸. Jedynie jednak – według Elmera T. Gelinasa – dla ludzi zachowania te są prawem – *lex*, gdyż tylko przez nich mogą być one w sposób rozumny przyjęte³⁹.

³⁵ D. 1, 1, 1, 3 (*Ulpianus libro primo institutionum*) *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censi.*

³⁶ Niektórzy autorzy w ogóle zdają się tym faktem nie przejmować, por. **Cz. Martyniak**, *Obiektywna...*, s. 43.

³⁷ **E.T. Gelinus**, *Ius and Lex...*, s. 154–155. Zob. również na temat kontekstu powołania definicji Ulpiana przez św. Tomasza pracę **M.B. Crowe**, *St. Thomas and Ulpian's Natural Law*, w: **A.A. Maurer** (red.), *St. Thomas Aquinas 1274–1974. Commemorative Studies*, vol. 1, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1974, s. 264–272.

³⁸ Nieco inaczej passus ten interpretuje J. Budziszewski, który jednak podobnie jak E.T. Gelinus, wyraźnie wskazuje na różnicę w postępowaniu ludzi i zwierząt. Podczas gdy celem zwierząt jest zaspokojenie swoich potrzeb opartych jedynie na popędzie, tak w przypadku ludzi dochodzi do połączenia dwóch ciał i dwóch dusz, zob. **J. Budziszewski**, *Commentary...*, s. 250. Taka interpretacja zgodna jest z opinią C.J. Wichrowicza, który stwierdza, że: „prawo naturalne zapisane w istotach rozumnych uczestniczy w odwiecznym prawie Bożym. U istot nierozumnych stanowią je naturalne skłonności do wykonywania właściwych sobie działań” (**C.J. Wichrowicz**, *Zarys teologii moralnej w ujęciu tomistycznym*, wyd. 2, Polska Prowincja Zakonu Kaznodziejskiego, Warszawa 2016, s. 36).

³⁹ Pośród polskich tłumaczy, bliższy interpretacji E.T. Gelinasa wydaje się być semantycznie W. Galewicz, który pisze: „[...] prawo natury obejmuje nakazy, które natura wpoila wszystkim zwierzętom, dotyczące łączenia się osobników różnej płci, wychowania dzieci itp.” (**Święty Tomasz z Akwinu**, *Traktat...*, s. 92). Bardziej tradycyjne, krytykowane przez Amerykanina tłumaczenie przedłożył z kolei **P. Belch**: „W myśl tego [w prawie Justyniana] powiedziano, że do prawa naturalnego należy to, «czego natura nauczyła wszystkie zwierzęta», np. łączenie

Niedostrzeżenie uwagi poczynionej przez Elmera T. Gelinasa prowadzić może do osobliwych interpretacji. Brak konsekwencji widać chociażby w wypowiedzi Czesława Martyniaka, który stwierdza, że „[...] w człowieku tkwi skłonność do pewnych rzeczy, wspólna jemu i zwierzętom. Stosownie do tej skłonności, do prawa naturalnego wchodzi to, czego natura uczy zwierzęta, jak związek mężczyzny i kobiety, wychowanie dzieci itp.”⁴⁰ Związek mężczyzny i kobiety trudno uznać za przejaw typowego zwierzęcego zachowania. Uniknięcie takiej niezręczności, która nie dotyczy jedynie płaszczyzny semantycznej, możliwe jest jedynie wówczas, gdy uwzględni się komentarz Elmera T. Gelinasa⁴¹.

Rozważania dotyczące zacytowanego passusu zdają się wywoływać wiele emocji, stąd istotne jest jego właściwe zrozumienie. W swojej monografii poświęconej trzynastowiecznym traktatom o prawie, Aloysius Obiwulu zauważył, iż powoływany przez Akwinatę za Ulpianem fragment prowadzi niektórych do kuriozalnych interpretacji. Widzi się w nim na przykład pomoc dla obrońców praw zwierząt, którzy zyskują argument dotyczący traktowania ich na równi z ludźmi. Takie (i inne) próby interpretacji analizowanego fragmentu mają niewiele wspólnego z jego oryginalnym, jak i Tomaszowym rozumieniem⁴².

Dwa kolejne nawiązania do prawa rzymskiego napotkać można w kwestii 95 *De lege humana*. Najpierw w czwartym argumencie artykułu drugiego Akwinata stwierdza: *non omnium quae a maioribus lege statuta sunt, ratio reddi potest*. Jest to dosłowny cytat pochodzący od Juliana⁴³. Warto zauważyć, iż zapożyczenie to stanowi nie tyle potwierdzenie argumentu, jak miało to miejsce w kwestii 90, lecz tym razem samo w sobie stanowi trudność, która ma zostać rozstrzygnięta, co też Tomasz czyni. Stwierdza on bowiem, iż wypowiedź Juliana powinna być odnieszona do tych norm, które rządzący ustanawiają jako uszczegółowienie prawa naturalnego (*circa particulares determinationes legis naturalis*)⁴⁴.

W kolejnym artykule, w którym szczegółowo analizowana jest myśl św. Izydora z Sewilli dotycząca prawa, dominikanin raz jeszcze odwołuje się do prawa rzymskiego. Tym razem powołanie odnaleźć można w odpowiedzi udzielanej

---

się mężczyzny z kobietą, wychowanie dzieci itp.” (Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13..., s. 32).

⁴⁰ Cz. Martyniak, *Obiektywne...*, s. 51.

⁴¹ Por. M.B. Crowe, *St. Thomas and Ulpian...*, s. 275–276.

⁴² A. Obiwulu, *Tractatus de legibus in 13th Century Scholasticism. A Critical Study and Interpretation of Law in Summa Fratris Alexandri, Albertrus Magnus and Thomas Aquinas*, Lit Verlag, Münster 2003, s. 216.

⁴³ D. 1, 3, 20 (*Julianus libro quinquagesimo*).

⁴⁴ S. Th. I–II, q. 95, a. 2, ad. arg. 4.

przez Akwinatę na postawiony przez niego uprzednio argument. Tym samym prawo rzymskie zostaje powołane w takim znaczeniu, jak miało to miejsce w kwestii 94. Różnica polega jednak na tym, iż po raz pierwszy przy korzystaniu z dorobku rzymskiej myśli prawnej Tomasz nie wykorzystuje konkretnego cytatu źródłowego. Przedmiotowe odwołanie zawarte zostało w następującej wypowiedzi dominikanina: *Finis autem humanae legis est utilitas hominum; sicut etiam iurisperitus dicit*, co oznacza, iż celem prawa ludzkiego jest pożytek ludzi. W swoim aparacie krytycznym Włodzimierz Galewicz⁴⁵ uszczegóławia informację podaną przez wydawców *Leoniny* i wskazuje, iż św. Tomasz oparł powyższą wypowiedź na fragmencie Digestów pochodzącym od Modestyna, brzmiącym: *Nulla iuris ratio aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producimus ad severitatem*⁴⁶. Choć powiązanie fragmentów nie budzi wątpliwości, to jednak ponownie podnieść należy dokonany retusz znaczeniowy. Podczas bowiem, gdy rzymski jurysta pisze o *iuris ratio*, Akwinata konsekwentnie pisze na temat *humanae legis*. Warto w tym miejscu również nadmienić, iż wykorzystanie passusu autorstwa Modestyna było następstwem wcześniejszego powołania przez Doktora Powszechnego opinii Izydora⁴⁷, który za prawo uznawał to, co, będąc ustanowione zgodnie z rozumem, zgadza się z religią, sprzyja moralności i służy ludzkiemu szczęściu⁴⁸.

Najczęściej, bo trzykrotnie, prawo rzymskie pojawiło się w rozważaniach Tomasza zawartych w kwestii 96 *De potestate legis humanae*. Po raz pierwszy, w *sed contra* artykułu pierwszego, Tomasz, podważając postawione przez siebie argumenty, zauważa, iż uczeni w prawie opowiadają się za takim stanowieniem prawa (*ius*), które opierać się będzie na przypadkach częstych, nie zaś wyjątkowych (*iura constitui oportet in his quae saepius accidunt: ex his autem quae forte uno casu accidere possunt, iura non constituuntur*). Sformułowanie to jest cytatem zaczerpniętym z Digestów justyniańskich. Tym razem jednak Akwinata dokonał połączenia dwóch następujących po sobie fragmentów, które odnoszą się do tego samego zagadnienia. Pierwszy fragment pochodzi od Pomponiusa⁴⁹, który z kolei powołał autorytet Teofrasta – ucznia Arystotelesa. Drugi fragment, będąc tak naprawdę jedynie uzupełnieniem, by nie rzec powieleniem poprzedniego, pochodzi

⁴⁵ Święty Tomasz z Awkinu, *Traktat o prawie...*, s. 159.

⁴⁶ D. 1, 3, 25 (*Modestinus libro octavo responsorum*).

⁴⁷ S. Th. I-II, q. 95, a. 3, arg. 1.

⁴⁸ *Etym*, V, 3, 3.

⁴⁹ D. 1, 3, 3 (*Pomponius libro 25 ad Sabinum*).

od Celsusa⁵⁰. Biorąc pod uwagę fakt, iż oba fragmenty dotyczą tego samego, choć Pomponius, w ślad za filozofem, używa greckiej terminologii, można by dojść do wniosku, że takie ukształtowanie cytatu przez Tomasza było zbyt cenne. Można jednak przypuszczać, iż kluczowe znaczenie w podejmowaniu przez dominikanina ostatecznej decyzji o kształcie cytatu miał fakt, że rozpoznał on we wzmiankowanym Teofraście ucznia Arystotelesa, z pracami którego Akwinata był mocno związany⁵¹.

Warto wskazać ponadto, iż zdaniem J. Budziszewskiego⁵², wpływ prawa rzymskiego odnaleźć można także w pierwszym *ad argumentum* artykułu drugiego kwestii 96. Święty Tomasz, mówiąc o zuchwałości, stwierdził, iż *unde praecipue pertinet ad illa peccata quibus iniuria proximis irrogatur*. Zdaniem amerykańskiego naukowca, odwołanie się do pojęcia *iniuria*, które w terminologii prawa rzymskiego oznacza z jednej strony działanie niezgodne z prawem, z drugiej zaś oznacza delikt zniewagi, nie jest przypadkowe. W przekonaniu J. Budziszewskiego bowiem, wyrządzenie komuś szkody, ujmowane przez św. Tomasza w sposób szeroki, odpowiada rzymskiemu sposobowi interpretacji pojęcia *iniuria* w prawie klasycznym i poklasycznym⁵³. Należy zastanowić się, czy sugestia ta jest uzasadniona. *Ad argumentum* odnosi się do twierdzenia zaczerpniętego przez Akwinatę z *Etymologii* św. Izydora, gdzie mowa jest o konieczności ustanawiania prawa w celu przeciwdziałania ludzkiej zuchwałości (*audacia*)⁵⁴. Ojciec Kościoła nie wspomina tam jednak o szkodzie. Tam zaś, gdzie Izydor odnosi się do deliktu zniewagi, pisze o nim bardzo zwięźle: *iniuria est iniustitia. Hinc est apud Comicos (Plaut. Mil. 436): 'Iniuria's'; qui audet aliquid contra ordinem iuris*⁵⁵. Należy zatem uznać, iż Akwinata na pewno nie odwoływał się w tym miejscu do wiedzy zaczerpniętej z lektury *Etymologii*. Bardziej prawdopodobne jest jednak, że może być to ewentualny przejaw jego ogólnej wiedzy na temat prawa, którą zaczerpnął z lektury jakiegoś traktatu prawniczego, bądź zasłyszal od kogoś z obeznanych w prawie współbraci⁵⁶.

⁵⁰ D. 1, 3, 4 (*Celsus libro quinto digestorum*).

⁵¹ Tekst ten analizuje również J.-M. Aubert w kontekście *Scriptum super Sententiis*, zob. **J.M. Aubert**, *Le droit romain...*, s. 81–82.

⁵² **J. Budziszewski**, *Commentary...*, s. 367.

⁵³ Por. **D. Nowicka**, *Zniestawienie w prawie rzymskim*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2013, s. 81–103 (http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/42812/Znieslawienie_w_prawie_rzymskim_28_10_2013.pdf; stan na 24.08.2016 r.).

⁵⁴ Isid., *Etym.* V, 20.

⁵⁵ Isid., *Etym.*, V, 26, 10.

⁵⁶ Można wskazać jeszcze, iż J. Budziszewski wskazywał na technicznoprawny kontekst słów *calumnia* i *iniuria* użytych przez św. Tomasza w S.Th. I–II, q. 96, a. 4, arg. 3 (**J. Budziszewski**, *Commentary...*, s. 382).

Kolejny raz prawo rzymskie przywołane zostało w argumentacie 3 artykułu piątego tej samej kwestii. Zastanawiając się nad problemem podlegania prawu przez poszczególne podmioty, Tomasz podnosi, iż według uczonego w prawie, którym okazuje się być ponownie Ulpian, *princeps legibus solutus est*⁵⁷. Zdanie to pochodzi z komentarza prawnika do *leges Iuliam et Papiam* i zostało przez Akwinatę ucięte w połowie. Rzymski jurysta wskazywał bowiem, iż prawo nie obowiązywało jedynie princepsa. Jego żona (*augusta*), co do zasady, podlegała prawu, chyba że został jej nadany przez małżonka stosowny przywilej, który wyłączał ją z kręgu osób podlegających prawu.

Do myśli wyrażonej przez rzymskiego prawnika Akwinata sięga raz jeszcze w kwestii 96 w artykule szóstym. Udzielając odpowiedzi na przedstawione uprzednio argumenty, św. Tomasz zdecydował się zacytować fragment autorstwa Modesty⁵⁸, z którego już uprzednio korzystał, formułując w kwestii 94 uwagi na temat celu prawa. Podczas jednak, gdy poprzednio odniósł się jedynie ogólnie do koncepcji celu prawa natury, tym razem postanowił dosłownie zacytować cały obszerny *passus*.

Ostatni raz dominikanin odwołał się do Digestów justyniańskich w księdze 97, w artykule drugim zatytułowanym *Utrum lex humana semper sit mutanda, quando occurrit aliquid melius*. Podsumowując odpowiedź na stawiane wcześniej argumenty, Tomasz stwierdza, iż zgodnie z opinią znawcy prawa *in rebus novis constituendis, evidens debet esse utilitas, ut recedatur ab eo iure quod diu aequum visum est*⁵⁹. Autorem tej wypowiedzi jest Ulpian⁶⁰.

4. Zakończenie

Starając się zrekapitulować kontekst omówionych powołań prawa rzymskiego w *Traktacie o prawie*, trzeba stwierdzić, że najczęściej odnaleźć można je w argumentach przywoływanych przez Tomasza na początku poszczególnych artykułów. W taki sposób prawo rzymskie powołane zostało przez dominikanina sześciokrotnie (dodatkowo raz w *proemium* do artykułu). Trzykrotnie Akwinata posłużył się myślą starożytnych prawników, udzielając odpowiedzi na stawiane przez siebie pytanie. Tylko raz autorytet *ius Romanum* wykorzystany został w *sed contra*.

⁵⁷ S. Th. I-II, q. 96, a. 5, arg. 3.

⁵⁸ D. 1, 3, 25 (*Modestinus libro octavo responsorum*).

⁵⁹ S. Th. I-II, q. 97, a. 2, c.o.

⁶⁰ D. 1, 4, 2 (*Ulpianus libro quarto fideicommissorum*). Por. **J.-M. Aubert**, *Le droit romain...*, s. 82.

Ten ostatni fakt może nieco dziwić, jednak skonfrontowany z innymi źródłami wykorzystanymi do stawiania tezy *sed contra* sprawia, iż przestaje zaskakiwać. Najczęściej bowiem, bo dziewiętnaście razy jako *sed contra* dominikanin używa argumentów zaczerpniętych z pism Ojców Kościoła (Izydora, Augustyna, Jana Damasceńskiego, Hilarego) bądź posługuje się cytatami biblijnymi (dziewięć razy, z czego siedem z Nowego Testamentu)⁶¹. Jasno wynika stąd, iż Akwinata, zajmując się prawem, nadal pozostawał przede wszystkim teologiem i mistrzem *in Sacra Pagina*.

Trzeba stwierdzić zatem, iż Tomaszowa myśl prawna nie została przesadnie zromanizowana – przynajmniej w zakresie bezpośrednich powołań *ius Romanum*. Jest ono raczej pewnym przezroczem, za pomocą którego Akwinata patrzy na niektóre, wybrane elementy swojej wizji prawa. Niemniej poczynione odwołania potwierdzają równocześnie znaczenie i autorytet, jakim prawo rzymskie cieszyło się pośród średniowiecznych intelektualistów i ludzi Kościoła⁶².

Bibliografia

- Aubert Jean-Marie**, *Le droit romain dans l'oeuvre de Saint Thomas*, J. Vrin, Paris 1955.
- Behrends Okko, Knütel Rolf, Kupisch Berthold, Seiler Hans Hermann**, *Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung*, t. 2, *Digesten 1–10*, C.F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1995.
- Budziszewski J.**, *Commentary on Thomas Aquinas's Treatise on Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- Crowe Michael Bertram**, *St. Thomas and Ulpian's Natural Law*, w: Armand A. Maurer (red.), *St. Thomas Aquinas 1274–1974. Commemorative Studies*, vol. 1, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1974, s. 261–282.
- Galkowski Tomasz**, *Prawo – obowiązek. Pierwszeństwo i współzależność w porządkach prawnych: kanonicznym i społeczności świeckiej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2007.
- Gelinas Elmer T.**, *Ius and Lex in Thomas Aquinas*, *American Journal of Jurisprudence* 1970/15, s. 154–170.
- Korporowicz Łukasz Jan**, *Kontekst prawniczej wiedzy św. Tomasza z Akwinu*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2016/98, s. 49–70.
- Korporowicz Łukasz Jan**, *Rzymskie inspiracje kanonu 39 (Saepe contingit) IV Soboru Laterańskiego (1215)*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 2016/25/2, s. 91–102.

⁶¹ Fakt ten może nieco zaskakiwać, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę opinię wyrażoną przez J.-P. Torrella stwierdzającego, że w przypadku Akwinaty „można mówić o prawdziwym prymacie argumentu Pisma Świętego w teologii”, zob. **J.-P. Torrell**, *Kim był właściwie św. Tomasz z Akwinu? Spojrzenie jego współczesnych*, w: **M. Paluch** (red.), *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*, Wydawnictwo M. Derewiecki – Instytut Tomistyczny, Warszawa–Kęty 2005, s. 13.

⁶² W tym kontekście zob. **Ł.J. Korporowicz**, *Rzymskie inspiracje kanonu 39 (Saepe contingit) IV Soboru Laterańskiego (1215)*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 2016/25/2, s. 91–102.

- Luszczynska Małgorzata**, *'Ubi ratio, ibi ius'. Doktryna prawna świętego Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013.
- Martyniak Czesław**, *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, TN KUL, Lublin 1949.
- Mommsen Theodor, Krueger Paul, Watson Alan** (red.), *The Digest of Justinian*, t. 1, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1985.
- Nowicka Dobromiła**, *Zniesławienie w prawie rzymskim*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2013, s. 81–103 (http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/42812/Znieslawienie_w_prawie_rzymskim_28_10_2013.pdf; stan na 24.08.2016 r.).
- Obiwulu Aloysius**, *Tractatus de legibus in 13th Century Scholasticism. A Critical Study and Interpretation of Law in Summa Fratris Alexandri, Albertrus Magnus and Thomas Aquinas*, Lit Verlag, Münster 2003.
- Palmirski Tomasz** (red.), *Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, t. 1, *Księgi 1–4*, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2013.
- Sancti Thomae Aquinatis**, *Opera Omnia*, t. 7, *Prima Secundae Summae Theologiae a Questionae LXXI ad Questionem CXIV*, Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, Romae 1892.
- Skonieczny Piotr**, *Koncepcja prawa Akwinaty – niewykorzystany kapitał? Wprowadzenie do głośów w dyskusji*, Przegląd Tomistyczny 2007/13/1, s. 183–203.
- Sondel Janusz**, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Universitas, Kraków 2006.
- Szolc-Nartowski Bartosz**, *Digesta justyniańskie. Księga pierwsza*, Oficyna Wydawnicza WSHiP, Warszawa 2007.
- Św. Tomasz z Akwinu**, *Suma teologiczna*, t. 13, *Prawo (1–2. 90–105)*, przetłumaczył, w objaśnienia i skorowidze zaopatrzył o. Pius Belch, O.P., Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londyn 1986.
- Święty Tomasz z Akwinu**, *Traktat o prawie*, przeł. i oprac. Włodzimierz Galewicz, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2014.
- Taitslin Anna**, *The Competing Sources of Aquinas' Natural Law: Aristotle, Roman Law and the Early Christian Fathers*, w: Francisco J. Contreras (red.), *The Threads of Natural Law. Unraveling a Philosophical Tradition*, Springer, Heidelberg–New York–London 2013, s. 47–63.
- Thomas Aquinas**, *Treatise on Law (Summa Theologica, Questiones 90–97)*, Regnery Publishing INC, Washington, DC 2001.
- Torrell Jean-Pierre**, *Kim był właściwie św. Tomasz z Akwinu? Spojrzenie jego współczesnych*, w: M. Paluch (red.), *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*, Wydawnictwo M. Derewiecki – Instytut Tomistyczny, Warszawa–Kęty 2005.
- Wichrowicz Cyprian Jan**, *Zarys teologii moralnej w ujęciu tomistycznym*, wyd. 2, Polska Prowinca Zakonu Kaznodziejskiego, Warszawa 2016.
- Woroniecki Jacek**, *W sprawie polskiej terminologii tomistycznej*, Polski Przegląd Tomistyczny 1939/1, s. 61–69.

Łukasz J. KORPOROWICZ

**ROMAN LAW IN THE SO-CALLED *TREATISE ON LAW* (S.TH. I-II, QQ. 90-97)
BY SAINT THOMAS AQUINAS**

(Summary)

The article investigates the problem of the modes of referring to the authority of Roman law by Saint Thomas Aquinas in the so-called *Treatise on Law*. At first the method of bringing in the Roman argumentation into the body of the text and types of the recalled sources were pointed out. In the further part of the article the particular examples of the direct citation of the ancient lawyers' thought were discussed.

Keywords: Saint Thomas Aquinas; Roman law; reception; Medieval period